

MÍT VÍCE VZDĚLANÝCH LIDÍ – ALE KDE JE VZÍT?

Česká republika potřebuje více vzdělaných lidí. Tomuto požadavku odpovídá i formulace následujících tří úkolů, stojících na prvním místě hlavních cílů vzdělávací politiky vlády České republiky ¹⁾:

- **Uskutečnit změny vzdělávací soustavy, které umožní přístup k vyššímu vzdělání dětem z méně podnětného sociálního prostředí.**
- **Umožnit dvěma třetinám až třem čtvrtinám mladých lidí získávat maturitu ve středním všeobecném nebo odborném vzdělávání.**
- **Zajistit do roku 2005 polovině populačního ročníku možnost nastoupit do některé z forem terciárního vzdělávání.**

Tento trend odpovídá stavu zemí Evropské unie. Určující je, že růst vzdělanosti zřetelně souvisí jak s ekonomickým rozvojem a stabilitou demokratického politického systému, tak i s hodnotovou orientací lidí, jejich osobnostním seberozvojem a celkovou kvalitou života. Proto není důvodu vytýčený záměr zpochybňovat. Jeho realizaci však stojí v cestě řada překážek, z nichž, zdá se, je jedna mimořádně závažná a jejíž odstranění bude vyžadovat zvýšenou aktivitu věd o výchově. Je to **vyšoká míra selektivnosti české školy.**

Na tuto povážlivou skutečnost shodně upozorňují i tři nejzávažnější analytické materiály z loňského roku ²⁾. Například, české dítě z rodiny, kde oba rodiče dosáhli jenom základního vzdělání, má 8,8krát menší šanci studovat na vysoké škole než dítě z rodiny s vysokoškolsky vzdělanými rodiči; v zemích EU je ale tato šance nižší pouze 3,7krát. Když jsem tento údaj prezentoval před studenty učitelství (a ne toliko na jedné fakultě), nejčastěji zaznělo: „Máme horší populaci, Češi jsou prostě méně nadaný národ“. Také před vědeckými radami dvou univerzit, kde bylo toto téma nastoleno v souvislosti s plánovaným zvyšováním počtů maturantů u vysokoškoláků v nejbližších pěti letech, převládla odmítavá reakce na něco takového, poněvadž „schopnosti jsou přece vrozeny a rozkládají se podle Gaussovy křivky, na tom nic nezměníme a jen devalvujeme kvalitu vzdělání“.

Soudím, že vědy o výchově by se měly ujmout úkolu tento problém projasnit a účinně razit cesty jiným možnostem než je utvrzování se v názorech, které jsem právě tlumočil. Nabízejí se tři takové cesty.

Prvá z nich odpovídá situaci zemí postkomunistického vývoje a souvisí s problematikou studijních míst. Ve zkratce řečeno, je žádoucí co nejdříve odstranit (či redukovat) složité, ponižující a ne vždy efektivní zkouškové

přijímací řízení. Nejružnější výběrové a přijímací procedury sice provází a budou provázet naše životy, je ovšem otázka, zda jsou vhodné v období zvýšených možností aktualizovat potence rozvoje, jak je tomu právě u dětí a mládeže. Korektnost zkouškových (testových) přijímacích řízení na střední a vysoké školy se sice zvyšuje, nicméně... Je známo, že úspěšná vzdělávací orientace se často utváří až v průběhu studia samého, že mnoho mladých lidí, o nic méně nadaných než ti, co dosáhli patřičného počtu bodů v přijímacím řízení, je prostě tímto typem prověřování handicapováno apod. Ročně tak zůstávají tisíce schopných jedinců stát před branami škol, na nichž chtěli, a mnozí z nich i mohli úspěšně studovat.

Druhá cesta je cestou, kterou již prověřila většina zemí EU. Spočívá v rozšíření a diferenciaci vzdělávacích nabídek tak, aby více jedinců, různě vybavených a orientovaných, mohlo nastoupit vzdělávací dráhu v souladu se svou individualitou, životní biografií, potřebami společnosti apod. Není se co divit, že jednou z priorit školských programů EU jsou právě programy diverzifikace sekundárního a terciárního vzdělávání. Možnost volit vzdělávací dráhu, nacházet školu, pro kterou jsem vyrůstal a o které vím, k čemu mi je, může podstatně ovlivnit vynakládané studijní úsilí, mobilizaci vzdělávacích potencialit i kvalitu dosažených výsledků.

Třetí cesta posouvá těžiště problému do oblasti pedagogicko psychologické a didaktické. Ovlivňuje podstatně **proměnu samotného pojetí studijních předpokladů (schopností), funkce školy a zodpovědnosti učitele**. Omezím se zde na stručné připomenutí alespoň pěti impulzů, které tento trend pomáhaly a pomáhají konstituovat:

- a) **Koncepce tzv. mastery learning (zvládajícího učení)**, která svým důrazem na poskytování času, variabilitu metod a kritériálnost hodnocení prokázala, že daleko více žáků/studentů může dosáhnout vyšších studijních cílů, než se dosud předpokládalo.
- b) **Výzkumy tzv. pygmalion efektu, kauzálních atribucí, preferenčních postojů, schematizujícího typizování žáků apod.**, které prokázaly, že interakce mezi učiteli a žáky může značně ovlivnit školní úspěšnost a v dlouhodobém výhledu ovlivňuje i ukazatele intelektových schopností.
- c) **Výzkumy metakognitivních procesů u žáka/studenta a vytváření jeho způsobilosti osvojit si efektivní poznávací postupy při práci s knihou, při pohybu v alternativních informačních prostředích, při samoučení apod.** prokazují, že touto cestou lze dramaticky měnit studijní předpoklady a výsledky.
- d) **Taktéž je třeba upozornit na četná zjištění, že studijní výsledky negativně ovlivňují handicap, které lze vhodným postupem eliminovat.** Takovými handicapami jsou např. orientace na chybu, neefektivní studijní postupy či režimy, snížená výkonnost pozornosti a soustředění, oslabená motivace, omezená řečová zdatnost (nekvalitní jazykový kód) aj.

e) *Konečně připomeňme novější výzkumy inteligence, zdůrazňující její mnohotvárnou podobu (její druhy, respektive typy), analyzující její utváření, strukturování, posilování. Přestává být adekvátním rozlišovat studenty toliko podle číselné hodnoty jejich IQ, ale stává se naléhavým ptát se po činitelích aktualizace potencialit a podchycení individuálně specifického vyjádření způsobilosti konat to či ono se zaujetím a na dobré úrovni.*

S tím vším pochopitelně souvisí inovace v pojetí přípravy učitelů, ve stanovování jejich žádoucích kompetencí a vymezování jejich zodpovědností. Je to cesta namáhavá, ale i schůdná a nutná. Je to cesta humanizující proměny školy. Ne v tom smyslu, že by se škola vzdávala vysokých nároků, ale v tom smyslu, že paralelně s jejich vytyčováním bude také větší měrou než dosud vytvářet osobnostní předpoklady pro jejich zvládnutí; předpoklady, které jsou mnohdy jenom v menší míře (pokud vůbec) předem dány, které lze ale cílenými programy rozvíjet.

Mít více vzdělaných lidí vyvstává jako vůdčí úkol školy a školství. Je ovšem zapotřebí tento úkol správně pochopit, školskopoliticky zajistit a vědecky fundovat.

Zdeněk Helus

¹⁾Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice. In: Učitelské noviny, 1999, č. 22, s. 12.

²⁾ České vzdělání a Evropa. Praha, Sdružení pro vzdělávací politiku 1999. Lidské zdroje v České republice. Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání 1999. Priority pro českou vzdělávací politiku. Praha, Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta 1999.